

Αποτιμώντας την Αντίσταση

Ιστορικά φαινόμενα κομβικής σημασίας, όπως η Αντίσταση, μπορούν να προσεγγιστούν, και επομένως να αποτιμηθούν, με δύο τρόπους. Ο ένας, και πιο εύκολος, είναι μέσω της επανάληψης στερεοτυπικών και γενικόλογων χαρακτηρισμών, που συχνά παίρνουν τη γνωστή φόρμα του πανηγυρικού. Το πρόβλημα δεν είναι πως τα στερεότυπα είναι απαραίτητα λανθασμένα. Ακόμα και όταν δεν είναι, αποτελούν μερικές αλήθειες που συσκοτίζουν περισσότερο απ' όσο διαφωτίζουν. Ούτε, άλλωστε, συμβάλλουν στην εμπάθυνση της γνώσης, καθώς ουσιαστικά προκρίνουν έναν τεμπέλικο εφησυχασμό. Σκοπός τους είναι χαϊδέψουν τ' αυτιά μας, επιβεβαιώνοντας τις «αλήθειες» που νομίζουμε πως κατέχουμε και αφαιρώντας την ανάγκη να θέσουμε νέα ερωτήματα και να βελτιώσουμε την κατανόηση μας. Βέβαια, οι αποτιμήσεις αυτού του είδους έχουν το πλεονέκτημα πως ούτε ιδιαίτερη σκέψη απαιτούν, αλλά ούτε και αντιδράσεις παράγουν, γι' αυτό και συνηθίζονται τόσο. Είναι όμως στείρες και ανούσιες.

Ο δεύτερος, και προφανώς, δυσχερέστερος, τρόπος προκρίνει την συνεχή αναζήτηση και επιδιώκει την αποτίμηση του ιστορικού παρελθόντος, τόσο δια μέσου της συστηματικής διερεύνησης των λιγότερο γνωστών πτυχών του, όσο και με την ανάδειξη νέων. Επιμένει λοιπόν στην αναθεώρηση αντιλήψεων που θεωρούνται από πολλούς αυταπόδεικτες και ανοίγει νέους δρόμους κατανόησης. Με τον τρόπο αυτό, επιχειρεί να προσεγγίσει τον στόχο της αυτογνωσίας, τον οποίο όλοι θεωρούν σημαντικό, αλλά πολλοί λιγότεροι τολμούν να πλησιάσουν πραγματικά. Δεν θα μπορούσα να επιχειρήσω την σύντομη αυτή αποτίμηση της Αντίστασης παρά μόνο στα πλαίσια του δεύτερου αυτού τρόπου.

Η αποτίμηση της Αντίστασης προϋποθέτει τρία τουλάχιστον στοιχεία. Πρώτο, ένα ξεκαθάρισμα του τι σημαίνει και πως χρησιμοποιείται ο όρος. Δεύτερο, την σκιαγράφιση των βασικών της χαρακτηριστικών. Και τρίτο, το άνοιγμα μιας συζήτησης για την σχέση ανάμεσα στο όφελος που είχε και στο κόστος που παρήγαγε. Θα επιχειρήσω και τα τρία με εντελώς τηλεγραφικό τρόπο.

Ενώ ως ιστορικό φαινόμενο, η Αντίσταση υπήρξε πολύμορφη, σήμερα γίνεται κατανοητή (και επομένως αποτιμάται) με τρόπο εντελώς μονοσήμαντο. Συνήθως η Αντίσταση ταυτίζεται με το ΕΑΜ και με τον στρατό του, τον ΕΛΑΣ. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η συγχώνευση στην δημόσια συζήτηση, της Αντίστασης με το πρόσωπο του Άρη Βελουχιώτη, όπως αυτή αποτυπώνεται από τις σχετικές δημοσκοπήσεις. Πρόκειται για μια αυθαίρετη και εσφαλμένη ταύτιση που αδικεί και την Αντίσταση, αλλά και την Αριστερά. Όχι βέβαια γιατί η Αριστερά δεν έκανε αντίσταση, όπως ισχυρίστηκαν αρκετές φορές οι νικητές του εμφύλιου πολέμου. Αλλά, τόσο γιατί αντίσταση δεν έκανε μόνο η Αριστερά, όσο και γιατί η Αριστερά δεν έκανε μόνο αντίσταση.

Ας δούμε το πρώτο σκέλος: αντίσταση δεν έκανε μόνο η Αριστερά. Η Αντίσταση υπήρξε στην πραγματικότητα ένα σύνολο πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους μορφών αντίστασης. Υπήρξε συλλογική, ως εκδήλωση της δράσης μεγάλων συλλογικών μορφωμάτων όπως στην περίπτωση οργανώσεων όπως το ΕΑΜ, ο ΕΔΕΣ, ή η ΕΚΚΑ. Υπήρξε όμως και ατομική, όπως στην περίπτωση της δράσης μεμονωμένων ανθρώπων και πολύ μικρών ομάδων που λειτούργησαν έξω από τα μεγάλα συλλογικά πλαίσια, είτε αναλαμβάνοντας συγκροτημένη δράση, όπως π.χ. η Λέλα Καραγιάννη, είτε αναλαμβάνοντας το ρίσκο μικρών, ανώνυμων πράξεων, όπως π.χ. όσοι έκρυψαν κάποιον Άγγλο στρατιώτη ή βοήθησαν με κάποια πληροφορία ή και με την σιωπή τους ακόμα να πραγματοποιηθεί κάποιο σαμποτάζ. Ούτε ήταν η Αντίσταση αποκλειστικά ένα ένοπλο φαινόμενο. Συχνά ήταν άοπλη, όπως στην περίπτωση των ομάδων που προανέφερα. Ακόμη, δεν είχε η Αντίσταση

πάντοτε πολιτικό πρόσιμο. Οι διάφορες ομάδες πληροφοριοδοτών και σαμποτέρ που έδρασαν κυρίως στην Αθήνα δεν είχαν πολιτικά σχέδια για την μετακατοχική Ελλάδα. Τους ένοιαζε μόνο να συμβάλλουν στο να ηττηθούν οι δυνάμεις του Άξονα και τίποτε πέρα απ' αυτό. Τέλος, αντίσταση δεν πραγματοποιήθηκε μόνο στο εσωτερικό της χώρας αλλά έξω απ' αυτήν, πρωταρχικά μέσω της εξόριστης κυβέρνησης, που η ύπαρξη της και μόνο συνιστούσε πράξη αντίστασης, καθώς και των ανθρώπων εκείνων που απέδρασαν από την χώρα για να πολεμήσουν εναντίον του Άξονα στην Μέση Ανατολή, την Ιταλία και την Μεσόγειο. Η αποτίμηση της Αντίστασης λοιπόν, προϋποθέτει την αποκατάσταση αυτής της πολυμορφίας που σήμερα τείνουμε να παραβλέπουμε.

As εξετάσουμε και το δεύτερο σκέλος: η Αριστερά δεν έκανε μόνο αντίσταση. Όπως έχω ξαναγράψει, η μεγαλύτερη αντιστασιακή οργάνωση, το ΕΑΜ, είχε έναν έμφυτα δισυπόστατο χαρακτήρα. Πολεμούσε βεβαίως εναντίον των δυνάμεων κατοχής, αλλά ευρισκόμενη υπό τον έλεγχο ενός επαναστατικού κομμουνιστικού κόμματος, εργαζόταν για την επιβολή στην Ελλάδα ενός καθεστώτος «λαοκρατίας» και αυτό ανεξάρτητα από τα πιστεύω της πλειοψηφίας των απλών μελών του. Η δεύτερη αυτή, πολιτική διάσταση, δεν είχε βέβαια σχέση με την Αντίσταση και από την άποψη αυτή δεν ήταν άστοχες οι κατηγορίες των αντιπάλων του πως, δηλαδή, το ΕΑΜ χρησιμοποίησε την αντίσταση ως πρόσχημα για την πολιτική του επιβολή. Άλλωστε, ο δισυπόστατος αυτός χαρακτήρας του ΕΑΜ μας βοηθά να κατανοήσουμε γιατί πάρα πολύ γρήγορα η ένοπλη αντίσταση στην Ελλάδα εκφυλίστηκε σε έναν βρώμικο εμφύλιο πόλεμο ανάμεσα σε αντιστασιακές οργανώσεις. Μας επιτρέπει επίσης να κατανοήσουμε το γιατί και το πώς ένας καθόλου ευκαταφρόνητος αριθμός Ελλήνων στράφηκε την άνοιξη του 1944, στο τέλος δηλαδή της Κατοχής, προς την ανοιχτή και ένοπλη συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις – γιατί, δηλαδή, η Αντίσταση μεγέθυνε την συνεργασία με τον κατακτητή αντί να την περιορίσει, όπως θα ήταν το φυσιολογικό. Χρησιμοποιώντας διαφορετική ορολογία, γιατί η Αντίσταση υπήρξε αντιπαραγωγική.

Οδηγούμαστε έτσι στο τελευταίο στοιχείο της αποτίμησης. Και όπως σε κάθε αποτίμηση που αποτιμά πραγματικά, πρέπει να τοποθετήσουμε και το όφελος αλλά και το κόστος του φαινομένου σε μια ζυγαριά. Ωφέλησε λοιπόν ή έβλαψε την χώρα η αντίσταση; Είναι προφανές πως αυτό καθεαυτό το ερώτημα ενοχλεί. Αν το παρακάμψουμε όμως, αγιογραφούμε (ή δαιμονιοποιούμε ανάλογα με την περίπτωση) και δεν αποτιμούμε. Και η Αντίσταση, όπως κάθε άλλο ιστορικό φαινόμενο άλλωστε, δεν μπορεί να βρίσκεται στο ιστορικό απυρόβλητο. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό ούτε εύκολη είναι αλλά ούτε και αυτονόητη. Αναμφισβήτητα, το μεγαλύτερο όφελος της Αντίστασης καταγράφεται στο συμβολικό επίπεδο. Το γεγονός πως η Ελλάδα κατάφερε να συνεχίσει τον αγώνα μετά την ήττα του 1941, αποτελεί στοιχείο εθνικής υπερηφάνειας και τιμής. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί αν η Αντίσταση ιδωθεί ως αγώνας όχι απλά ενός κατακτητή, αλλά εναντίον του φασισμού. Είναι όμως εξίσου αληθινό πως η Αντίσταση απέτυχε στους περισσότερους στόχους της, ενώ επέβαλε ένα μεγάλο κόστος στη χώρα. Κατ' αρχάς, η Ελλάδα δεν απελευθερώθηκε χάρη στην Αντίσταση. Οι Γερμανοί αποχώρησαν όταν έγινε σαφές πως αν παρέμεναν θα τους απέκοπταν οι προελαύνοντες Σοβιετικοί. Δεύτερο, οι περιοχές της «ελεύθερης Ελλάδας», τα ορεινά για τα οποία οι Γερμανοί αδιαφορούσαν και που βρέθηκαν στο κράτος του ΕΑΜ, δεν υπήρξαν ιδιαίτερα ελεύθερες. Τρίτο, η Αντίσταση επέβαλε μικρό μόνο στρατιωτικό κόστος στους Γερμανούς και δεν είχε κάποια ιδιαίτερη επίπτωση στην πορεία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τέταρτο, τα αντίποινα των Γερμανών που προκάλεσε η ένοπλη Αντίσταση οδήγησαν σε τεράστιες καταστροφές και εκατόμβες νεκρών. Πέμπτο, όπως προαναφέρθηκε, η Αντίσταση μεγέθυνε την συνεργασία με τους κατακτητές αντί να την περιορίσει. Τέλος, η Αντίσταση ταυτίστηκε με έναν εμφύλιο σπαραγμό που οδήγησε σε νέες

μεταπολεμικές εμφύλιες συγκρούσεις, υπονόμεισε την πολιτική και οικονομική ανόρθωση της χώρας, και δηλητηρίασε την πολιτική της ζωή για δεκαετίες. Εβδομήντα χρόνια μετά την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα και την έναρξη της κατοχής, μια αποτίμησης της Αντίστασης που δεν θα συμπεριλαμβάνει την συζήτηση γύρω από τα δύσκολα αυτά ερωτήματα θα αποτελεί υπεκφυγή και όχι αποτίμηση.